

CÂTEVA OPINII DESPRE CRITICA LITERARĂ ÎN DOMENIUL EPIGRAMEI

Conform enciclopediei „Wikipedia”, critica literară este studiul, discuția, evaluarea și interpretarea formală a textelor literare.

În materiale de specialitate, critica literară este prezentată ca o activitate conexasă istoriei și teoriei literare sau chiar ca o aplicație a teoriei literare. În această idee, criticii literari sunt tratați separat de istoricii, comparațiștii, teoreticienii și esești care activează în domeniul literaturii (vezi și „Reunirea criticii”, de Daniel Cristea-Enache, în „România literară” nr. 8/2021).

Critica este, în același timp știință și artă dar, se cuvine să precizăm încă de la început că, în ciuda componentei sale științifice, are un pronunțat caracter subiectiv. O particularitate importantă a criticii literare de epigramă este că în acest domeniu se operează cu criterii mai clare decât în cazul poeziei, prozei sau dramaturgiei (vezi și „Considerații privind evaluarea în epigramă”, de Ștefan-Cornel Rodean, în revista „Epigrama”, nr. 68/2014). Din acest motiv, în aparență, ea ar trebui să fie mai simplă și mai obiectivă.

În cele ce urmează, voi încerca, în calitate de cititor, de epigramist și ca observator atent al fenomenului creat în jurul epigramei și al epigramiștilor, să expun doar câteva probleme cu care consider că se confruntă, în perioada actuală, critica de epigramă.

În primul rând, apreciez că, din păcate, în breasla epigramiștilor se manifestă, pe o scară destul de largă, o percepție deformată despre critica și criticul de epigramă, mulți crezând că a face critică înseamnă „a critica”, adică a sesiza cu mult curaj doar neajunsuri. La acest aspect se referea și Alex Ștefănescu într-un interviu publicat în „România literară” nr. 51-52/2014:

Cu ani în urmă, Gigi Becali m-a invitat la sediul lui [...] ca să-mi propună să fiu vicepreședinte al PNG. [...] m-a privit pătrunzător și mi-a spus: „Dumneavoastră sunteți un om foarte rău...” M-am mirat: „Eu, rău?! Sunt, dimpotrivă bun până la prostie.” Interlocutorul meu nu s-a lăsat convins: „Ba, sunteți foarte rău. [...] Dumneavoastră, când apare o carte proastă, vă frecați mâinile de bucurie că aveți ce să criticați, ca să câștigați o pâine...”

În acest sens, esești și critici importanți combat vehement tendințele exclusiv negativiste din critica literară și susțin că, în primul rând, critica literară este un exercițiu de admirație. Nu e numai ecarisaj, cum cred unii, criticul literar este un om care știe să admire și care este în stare să-și explice convingător admirația (vezi și „Câteva întrebări despre critica literară”, de Bogdan Crețu, în „Contemporanul” nr. 2/26 feb. 2015).

Nicolae Manolescu a realizat chiar și un profil al criticului care doar „demolează” (și care sperăm să nu se regăsească și printre confrății epigramiști):

„[...] impresionează prin patimă și tenacitate. [...] Dacă au norocul să-și afle publicul, trec în ochii multora drept profeți și instauratori de ordine. Umplu paginile revistelor cu o producție abundentă, violentă și colorată [...] Au totdeauna în vedere obiective extraliterare, morale, sociale, politice, economice” („Cinci tipuri de critici”, de N. Manolescu, în „Echinox”, 9 dec. 2010).

Să fim bine înțeleși:

În lumea epigramei românești se publică multe articole în care se regăsesc, în mod echilibrat, atât „exerciții de admirație”, cât și critici dure. Chiar și în opera aceluiași autor, alături de articole și cărți „demolatoare” stau și altele, laudative, dar sunt percepute drept „critice” doar cele cu tentă negativă. Bineînțeles, este o opinie personală care nu se bazează pe cercetări sociologice elaborate, dar care poate fi avută în vedere ca punct de plecare pentru alte studii sau dezbateri.

Apoi, se poate constata cu ușurință că, în destul de multe texte critice publicate în reviste de profil și în volume de autor, cei care fac analiza critică a epigramelor se orientează, cu prioritate, spre criteriile relativ simple.

Mai concret, a face critica unei epigrame nu înseamnă doar a sesiza o aritmie, o rimă greșită, o cacofonie, o problemă de topică sau a arăta că aceeași poantă a mai fost folosită și de alți epigramiști. Chiar și dacă aprecierile ar fi laudative, este insuficient să se facă referiri doar la criteriile de mai sus.

În opinia mea, analiza critică a unei epigrame mai presupune să se descopere și evidențieze mecanismul prin care epigramistul a construit poanta, să se pătrundă în tainele procesului complex de „plămădire” a catrenului, să se facă apel la unele calități și operații ale gândirii cu care a „jonglat” autorul, să se sublinieze arta cu care acesta a realizat echivocul exprimării și contrastul dintre aparență

și esență (elemente esențiale pentru umor). Și, toate aceste analize trebuie făcute folosind „arme” oferite de psihologie, logică, gramatică, semantică, stilistică etc.

Nu știu dacă disecarea și aprofundarea acestor elemente referitoare la mecanismul poantei epigramatice sunt mai simple decât analiza metaforelor dintr-un poem, spre exemplu, de aceea afirmam că, doar în aparență, critica de epigramă ar fi mai simplă decât cea din alte domenii literare.

În fine, compromisurile din critica de epigramă ar fi o altă problemă importantă și de actualitate, ceea ce nu este de mirare, deoarece – se știe – compromisurile făcute de critici literari au fost prezente de-a lungul întregii istorii a literaturii române și universale.

În ceea ce-i privește pe epigramaști, în opinia subsemnatului, cea mai flagrantă și mai periculoasă formă de compromis este scrierea de prefete la cărți evident slabe, cedând rugămintii autorilor sau la presiunile altor persoane (odată ce s-a acceptat prefațarea volumului, se înțelege că se va scrie despre el preponderent „de bine”, prefața fiind, de fapt, un semn potrivit căruia cineva cu autoritate a girat pentru autor și lucrarea sa).

De asemenea, prezentarea exagerat pozitivă a unor volume în cadrul lansărilor de carte este o altă formă de compromis, pe care nu o mai comentăm.

Mai delicat (deci și discutabil) este compromisul care se face pornind de la elemente afective, personale din viața autorului. Aici sunt incluse o sumedenie de forme de manifestare, între care se pot aminti: laudarea și premiarea unor cărți sau a întregii opere a unui epigramist, mai ales pentru că a împlinit o anumită vârstă și nu în primul rând pentru valoarea lor; participarea cu articole (bineînțelese, exagerat de laudative) la realizarea unor grupaje (sau chiar volume) omagiale; articole comemorative în care opera dispărutului este supraevaluată ș.a.m.d.

Păguboasă este și publicarea unor opinii critice despre epigrame și cărți de epigrame, evitându-se darea unei sentințe clare. Adică, se ferește criticul respectiv să afirme cu tărie dacă, în opinia lui, lucrarea respectivă este „excepțională”, „foarte bună”, „mediocră”, „slabă”, „foarte slabă” etc. Chiar și jumătățile de măsură, gen „nu este rea” (în loc de „este bună”) reprezintă tot un compromis, tonul exprimării conținând foarte mult. De fapt, în critica literară nici nu se poate vorbi despre „jumătate de măsură” ca „jumătate de adevăr”, deoarece adevărul în literatură nu e același pentru toată lumea, ci doar o concordanță cu propriile opinii. Se spune, pe bună dreptate că, de fapt, măsura onestității unui critic este dată tocmai de fidelitatea față de propriile opinii. (vezi și „Câteva întrebări despre critica literară”, de Bogdan Crețu, în „Contemporanul” nr. 2/26 feb. 2015).

Bine, cel puțin, că în breasla epigramaștilor nu se cunosc situații de compromisuri mai grave, din genul celor spuse de Alex Ștefănescu în interviul menționat anterior:

„Și intensitatea dorinței de afirmare este la fel de mare – ceea ce înseamnă, implicit, asedierea insistentă, în continuare, a criticilor literari. [...] Față de perioada dinainte de 1989, s-a schimbat doar modul de acțiune al candidaților. [...] Fetele nu te mai privesc languros pe sub genele lor lungi, ci te întrebă ce număr are camera ta de la hotel. Iar bărbații, care altădată îți ofereau o damigeană de vin făcut de ei, îți cer acum datele contului tău bancar”.

Între multe alte probleme care ar mai putea fi abordate, referitoare la critica literară în domeniul epigramei, amintesc doar pe câteva: care sunt tipurile de scrieri în care se manifestă o asemenea critică, unde și cum pot fi publicate; ce este, ce ar trebui să cuprindă și cum se scrie o recenzie (semnal editorial); ce calități ar trebui să aibă un critic de epigramă; ce rol are critica în afirmarea unor noi epigramaști ș.a. Pe acestea le las, însă, pentru alți confrăți, eu doar am inițiat dezbateră în acest domeniu.

Ștefan-Cornel Rodean